

**YAVUZ SULTAN SELİM
VE
DÖNEMİ SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI**

**THE SYMPOSIUM ON
YAVUZ SULTAN SELİM
AND
HIS ERA
PROCEEDINGS BOOK**

**4-6 KASIM/NOVEMBER 2021
İSTANBUL**

ANKARA, 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI VIII. DİZİ - SAYI: 46

Sertifika No: 43191

Yavuz Sultan Selim ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler Kitabı
(4-6 Kasım 2021)

The Symposium on Yavuz Sultan Selim and His Era Proceedings Book
(4-6 November 2021)

Metin Denetimi

Hande Yaren Karacabey

eISBN: 978-975-17-6067-8

DOI: 10.37879/978-975-17-6067-8

Sayfa Tasarımı

Ayşegül Yenidoğan

Türk Tarih Kurumu

Sıhhiye Yerleşkesi

Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No. 1 06230 Altındağ/ANKARA

Bilkent Yerleşkesi

Üniversiteler Mahallesi Toplum Caddesi No. 5 06800 Çankaya/ANKARA

Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Faks: +90 312 310 16 98

ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

Yavuz Sultan Selim Dünyayı Değiştiren Bir Hükümdar mı?

Feridun M. Emecen*

Osmanlı tarihinde sadece bir hükümdar değil askeri kimliğiyle de büyük cihangirler arasında sarsılmaz bir yer edinen Sultan Selim'in saltanatında gerçekleştirdiği büyük çaplı fütuhatin, dönemin bilinen dünyasında, ileri vadede sadece siyasi ve askeri değil aynı zamanda sosyal ve kültürel olarak sarsıcı etkilere yol açtığı üzerinde yeni yaklaşımlar ortaya konmuş bulunmaktadır. Gerçekten de askeri bir lider olarak onun Safevileri geçici süre için dahi olsa bertaraf etmesi yanında asıl "ümmü'd-dünya" olan Kahire/Mısır'ı fethi ve Mukaddes Yerler üzerindeki himayesi, kendileri açısından "keşifler çağına" giren ve bunun ilk belirsizliklerinin meydana getirdiği sıkıntıları derinden yaşayan Batı dünyası için sarsıcı olmuş görünmektedir. Şüphesiz bu gelişmelere bugünden bakışla yapılan değerlendirmeler ışığında, dünyayı değiştiren bir yüzyılın şafağında, Sultan Selim'in Mısır odaklı fethinin, çağının dönüşüm sancıları içinde mühim bir yeri olduğu hemen fark edilebilir. Üstelik modern çağlara açılan kapılar itibarıyla genellikle göz ardı edilen ama dikkatle analiz edildiğinde ilginç sayılabilecek müessir etkileri olduğu anlaşılan bu hadisenin, paradigmaları sarsan yeni açıklama zeminleri sağlayabilecek potansiyeli haiz olduğu da ileri sürülebilir.

Buradaki temel mesele, bugünden yapılan çoğu anakronik olmaya tabii ki mahkûm değerlendirme ve yaklaşımlar ile döneminin kendi gerçekleri ışığındaki bakışlar muvacehesinde tespit edilenlerin birbiriyle olan irtibatlandırmasını daha serinkanlı titizlikle ne abartılı ne de aşağılayıcı söylemlere girişmeksizin yapabileme hassasına ulaşmada kendini gösterir. Kısaca Sultan Selim aslında neyi yapmak istiyordu sorusunun döneminin kendi gerçekleri içindeki cevabıyla, ondan sonra atılan bu temel üzerinde üç kıt'aya genişleyen büyük stratejik hedefleri haiz imparatorluğa zamanımızın siyaset teorisi yönelimleri çerçevesinde bakışla ileri sürülen fikirlerin hangi noktalarda keşişeceği, ciddi bir mesele olarak karşımızda durmaktadır.

* Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE, femecen@29mayis.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7478-7411, DOI: 10.37879/978-975-17-6067-8/2024.2

Tabii ki burada Mısır'ın fethini Osmanlıların önünde açılan yeni dünyası dolayısıyla “döneminin bir dünya savaşı” şeklinde algılamak, tıpkı buradan hareketle “bütün insanlığı yakından alakadar eden gelişmeleri yakalayarak spekülâtif olmaya mahkûm sonuçlara ulaşmak” gibi, naif ve kendi devrinin kaynaklarının, belgelerinin sağladığı bilgileri bağlamlarından kopararak açıklamak tarzında bir yanılığa yol açabilir. Gerek Sultan Selim'in icraatları ve bunların ne anlam ifade ettiği gerekse bu atılan temeller üzerinden genişleyen ve büyük stratejik hedefler peşinde koşan imparatorluğun durumu hakkında bu kabil değerlendirmeler ve yaklaşımların “verimli bir fikir jimnastiği” yapmanın ötesinde bir sağlam zemini bulunmaz. Şu hâlde Sultan Selim'in bu sekiz yıllık saltanatı sırasındaki genel gelişmelere bakarak sözü edilen tartışmalarla olan bağları tespit edebilmek mümkün olabilir mi? Bunun cevabı için söz konusu döneme ana hatlarıyla ve dönüşüm merhaleleriyle genel bir bakış atfetmeye ihtiyaç olacağı açıktır.

Öncelikle sonradan “Yavuz” unvanıyla tanınacak olan Sultan Selim'in 25 yıla yakın süren Trabzon'daki şehzadelik yıllarına özel bir vurguda bulunmak gerekir. Buradaki idareciliği sırasında iyi yetiştiği ve “memleketini” bizzat dolaşarak iyi tanıdığı, özellikle sınır boylarındaki gelişmeleri yakından takip ettiği ve merkezdeki kurmaylara nispetle bu vadede daha büyük bir tecrübenin sahibi olduğu söylenebilir. Trabzon'da iken buranın kendisine has hususiyetleriyle bezenmiş coğrafyasının “vahşi” sınırlarındaki gelişmelere bizzat müdahil olduğunda bunların çoğundan merkezin haberi bile olmamıştı. Bölgedeki Gürcü prensliklerinin ve Osmanlı Devleti için büyük bir siyasi-dini mesele oluşturacak olan Şah İsmail'in faaliyetlerini yakından takip ettiğini, sınır kesiminde muhtelif askerî harekâtlar düzenlediğini biliyoruz. Keza ilginç şekilde merkezin farkında olduğu açık olan Safevî tehlikesi karşısında “sulhçu” değil daha atak bir yolu tercih ettiğine dair ciddi karineler mevcuttur. Hatta babasının da talebi üzerine 1501-1502 dönemine ait resmî belgelerin gösterdiği gibi aldığı talimatlar uyarınca İstanbul'a sık sık raporlar gönderdiği anlaşılır¹. Sınır hattının vaziyeti Şah İsmail'in hareketleri yanında daha arka planda Şirvan'daki durum hakkında babasını bilgilendirmiş olması, onun vizyonu açısından belirleyici özelliği haizdir.

1 Bunun için bk. *II. Bayezid Dönemi Abkam Defterleri*, haz. F. M. Emecen-İ. Şahin, Ankara 2021, s. 131, 257-258

Safevîler'e karşı sert önlemlere başvurmasına dair aldığı emirler üzerine de sancağının güney sınırlarında bir dizi askeri harekate girişmekten geri durmadığı, bu faaliyetleriyle daha o sıralarda İspir ve Bayburt'u zapt edip Erzurum'a kadar olan yerlerin emniyetini sağlamaya çalıştığı görülür.

İkinci olarak taht için verdiği mücadele, daha önce hiç rastlanmayan ve sonra da görülmeyecek olan hadiselerin başlangıcını oluşturmuştur. Babasının hükümdar olarak gücünün giderek zayıfladığını, Amasya'da bulunan ağabeyi Ahmed'in taht için en başta gelen aday sıfatıyla öne çıktığını fark edip kendisinin de kuvvetli bir aday olduğunu göstermek amacıyla hayli mütecasir bir harekete tevessül etmiş olması dikkat çekicidir. Ağabeyi Korkud'un durumu da bir bakıma onun için örnek oluşturmuşa benzemektedir². Fakat yine de merkezi otoriteye karşı aleni isyan sayılabilecek bir harekete girişmiş olmasında yatan saikler, onun karakteristik yapısıyla da bağdaşan bir zeminde okunabilir. Bunu sadece kendi iktidarını sağlama bakımından şahsi bir hırs olarak görebilir miyiz? Belki böyle bir yaklaşım da makul bir izah olabilir ama şehzadelik yıllarındaki sınır hareketleri hatırlanacak olursa, daha ziyade devletin içinde bulunduğu tehlike ve tehditlerden haberdar olan ve bunun dayanılmaz ağırlığını hisseden bir hanedan mensubu olarak şahsi iktidar hırsının ötesinde bir "derdi" olduğu ileri sürülebilir. Eğer daha geç tarihlerde yerleşmiş söylemleri kabul edersek, Trabzon'da kazandığı başarıların her tarafta duyulduğu, şahsında gazâ bayrağının yeniden açılacağı, devleti zor durumda bırakan Safevî tehdidinin ancak onun sayesinde bertaraf edilebileceğinin bir propaganda olarak yayılmaya başladığı konusunu da buna ekleyebiliriz. Bilhassa âdeta iktidarın belirleyicisi durumundaki yeniçeriler arasında konumu, onların nezdinde edineceği izlenim, ilk anda olmasa bile daha sonraki iç meseleler ışığında ibrenin ona dönmesini sağlayacak bir gelişme olacaktır.

Şehzade Selim'in iktidar mücadelesini Trabzon'da sürdürmeyerek geleceğin büyük hükümdarı olacak oğlu Sultan Süleyman'a sancak olarak verilen Kefe'ye geçişi, her şeyin başlangıcını teşkil etmekte gecikmemiş, sonunda zorlu bir mücadelenin ardından Şahkulu Baba Tekeli isyanının gölgesinde,

2 Şehzade Korkud, Manisa'dan Antalya'ya nakledilmesi üzerine küserek 1509'da Mısır'a gitmişti. Bu ikinci bir Cem Sultan olayı gibi mütalaa edilmiş büyük yankı uyandırmıştı. Kendisine nasihatçılar yollanan Korkud 1510'da Antalya'ya dönmüştü: bk. F. M. Emececi, "Korkud", *DİA*, C XXVI, s. 205-207. Şehzade Selim'in de benzeri bir yolu izlemesi ilginç bir paralellik arz eder.

tek kurtarıcı gibi görünerek iktidarı kendi eline almayı başarmıştır. Gerçekten de dönemin atmosferi ona “Yürü Sultan Selim meydan senindir” denecek ortamı hazırlamış görünmektedir. Babası II. Bayezid, devlet adamları ve bilhassa yeniçerilerin ağır baskı karşısında tahtından oğlu lehine feragat etmeye istemeyerek de olsa mecbur kalmış; böylece Şehzade Selim, dokuzuncu Osmanlı hükümdarı olarak tahta çıkmıştır (24 Nisan 1512)³.

Tahta cülusundan sonra muhtemelen daha şehzadelik döneminde zihninde yer bulan tasavvurlarını devreye sokma vakti artık gelmişti. Sultan Selim bu noktada önceliği, Osmanlıların geleneksel olarak ayırt edici vasıfları haline gelen batıya karşı gaza yapmaya değil, İslam dünyası için büyük bir tehdit olarak gördüğü unsurları bertaraf etmeye verecekti. İşte bu anlamda Osmanlı tarihinin “cihangirâne” nitelikli ilk büyük oyunu sahneye konulacak ve bundan sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Tahtını sağlamlaştırma yolundaki faaliyetlerinin ardından ilk hedefinin Şah İsmail ve onun kurduğu yeni dini/ideolojik devleti olması ve sonra da İslam dünyasının “kalbine” yönelmesi çok açık bir ilahi görev değişikliğini ve anlayışını gündeme getiriyordu. Onun hattı zatında kısa saltanatı boyunca ana gayesi, “Sünni İslam”ın koruyuculuğunu üstlenmek ve Safevîleri tamamen ortadan kaldırmak olacaktı. Fakat herhalde o sıralarda bunun Suriye ve Mısır merkezli bir sonucu olacağını pek hesaplamamıştı. Şah İsmail’in peşinden koşarken ortaya çıkan yeni fırsatlar, ona pek de ummadığını tahmin ettiğimiz yeni bir dünyanın kapılarını aralayacaktı.

Şehzadelik yıllarından bu yana zihnini büyük bir tehlike olarak Şah İsmail hareketi doldurmuştu, anlaşıldığına göre ulemanın da bu yolda kuvvetli desteğini yanına almıştı. Tebriz’e hâkim olan ve Akkoyunlu topraklarını tamamıyla ele geçiren Şah İsmail aslında kendi dini/mezhebi ideolojisini Anadolu’nun insan kaynaklarına müsteniden oluşturmuştu. Anadolu’da giderek artan propaganda faaliyetleri yanında taraftarlarınca yahut dönemin “eskatolojik” etkileri altındaki zümrelerce birbiri ardı sıra çıkarılan büyük

3 Bütün bu ilk yılları ve faaliyetleri için bk. F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2021⁶ (Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı), s. 26-67. Ayrıca şehzadelik yıllarıyla alakalı bk. H. Bostan, “Yavuz Sultan Selim’in Şehzadelik Dönemi 81487-1512”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 40, İstanbul 2019, s. 1-86.

isyanlar Osmanlı idaresini hayli zorlamaya başlamış durumdaydı⁴. Sultan Selim'in yaşanacağı beklenen son asrın "müceddid" bir hükümdarı olarak kendisin görüp görmediğini bilemiyoruz. Ona sonradan verilen unvanlar ve onu takdim şekilleriyle kendi öz fikirleri arasındaki paralellik hususunda yeterli bir bilgiye sahip değiliz. Fakat yaşadığı Hicrî 900 yılının kendine has ayrıcalıklı ve "apokaliptik" değişmelerinden mutlaka haberi vardı⁵. Dönemin zihin dünyası içinde söz konusu siyasi hedefleri böylesine bir fikriyat temellendirmesi bağlamında görmüş olması bir ölçüde beklenebilir bir durumdu. Çünkü çok az bilindiği üzere savaşçı kimliğinin gölgesinde kalmış entelektüel birikimi olan bir hükümdardı, okumaya çok meraklıydı. Arapçadan çok Farsçaya kendi dili gibi hâkim olduğu anlaşılmaktadır; o kadar ki bazı Arapça kitapları Farsçaya çevirtmişti⁶. Bu bakımdan onun kısa süreye sığdırdığı bu büyük mücadele safhasına bazı meslektaşlar gibi "düz okumalarla" değil bir de bu "zihni ortam" muvacehesinde bakmak, hayli açıklayıcı ve farklı bir zemin sağlayabilir.

Öncelikle Safevîler üzerine harekete geçmeyi planlayan Sultan Selim'in bunu tek başına ani bir kararla gerçekleştirmedi. Yaptığı divan toplantılarında hem savaş kararını hem de uygulanacak stratejiyi tartışmaya açtırdı. Vezirlerin bir kısmı Anadolu'daki karışıklıkların henüz yatışmaması sebebiyle böyle bir seferi erken buluyordu. Rumeli ve Anadolu'daki tımarlı sipahilerin isteksizliklerinden söz ediliyordu. Ancak bunlar onu fikrinden vazgeçirecek boyutta değildi. Safevîlerle savaşmanın mutlak bir dini görev olduğu, İslam'ı sapmış/ Rafizî bir mezhepten kurtarmanın gazadan daha önce geldiği yolunda alınan fetvalarla sefer kesinleşmişti.

Sultan Selim'in bu doğu seferi münasebetiyle devreye soktuğu yeni stratejik hamleler, sadece askeri tedbirler değil aynı zamanda ticari anlamda karşı tarafı zora sokabilmek gayesiyle uygulamaya konulan ambargo ile de kendisini gösterir. İran ipeğinin batıya girişi yasaklanmış, sınırlar tamamen kapatılmış, tüccarın geliş gidişi engellenmiş, yasağa uymayanlar cezalandı-

4 Bu isyan atmosferi için: F.M. Emecen, "İhtilalci Bir Mehdilik Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar", *Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, (haz. M. Öz-F. Yeşil), Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 521-534.

5 Bunlar için bk. F.M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet*, s. 39-41, 155-175.

6 F. M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 312. İdris-i Bitlisi'nin yaptığı çeviri yanında Diyarbekri adlı müellif de Melik Eşref Tarihini konu alan kitabı okuyup beğendiğini ve Türkçeye tercümesini istediğini belirtir: s. 313.

rılıp mallarına el konulmaya başlanmıştı. Bu durum çıkılan seferin ön plandaki dini gerekçelerinin, aynı zamanda sosyal ve iktisadi boyutları olduğu hakkında da fikir verir. Zira milletler arası ticaret yollarının Anadolu'ya ulaştığı güzergâh tamamen Safevîler'in denetimi altına girmişti. Tarihi İpek yolunun çıkış noktalarının kontrolünü sağlamış olan Safevîler, baharat yolları ile bağlantısı bulunan Diyarbakir ve Doğu Anadolu'nun önemli bir kesimine hâkimdi. Üstelik bu hâkimiyetlerini Suriye ve Irak kesimine kadar yaymayı planlıyorlardı. Sultan Selim'in bütün bu gelişmelerin farkında olduğu, uygulamaya koyduğu ambargo ile kendisini açık şekilde belli eder. Bu durum onun ileri vadede Mısır'a kadar uzanacak vizyonu hakkında ilk görünür karineler olarak mütalaa edilebilir.

Çaldıran ovasındaki hesaplaşmada Sultan Selim rakibinin karizmasını yerle bir eden bir zafer elde etmişti (1514). Bu meydan savaşı bizzat Sultan Selim'in etkili kumandası altında kazanılmıştı ve onun büyük kararlılığının bir eseri idi. Tabii ki askeri anlamdaki bu zaferin siyasi sonuçları umulan gibi olmayacaktı, çünkü ne Şah İsmail ortadan kaldırılabilmişti ne de Tebriz'e girilmesine rağmen Safevîler'in hükümranlılığına bu topraklarda son verilebilmişti. Fakat Sultan Selim'e daha ziyade dini, siyasi ve sosyo-psikolojik açıdan önemli bir üstünlük bahşetmişti. Osmanlılar kendi dini ideolojilerini, İslam dünyasında aykırı bir dini-siyasi model olarak görülen Safevîler'e karşı sağlamlaştırırken, dengeleyici bir güç haline geldiklerini de göstermiş oluyorlardı. Yani kendileri açısından "doğru" İslam'ın en başta gelen temsilcileri olarak aykırı ve dışlanan dini anlayışlara set çekme gibi bir ilâhi görevi üstlenmiş bulduklarını düşünüyorlardı. Osmanlılar için bütün idari ve siyasi sistemlerini bu yeni misyona uygun hale getirecekleri farklı bir devir başlıyordu. Safevîler ise çok geçmeden Şah İsmail'in heterodoks karakterli dini-siyasi ideolojisi yerine onun oğlu zamanında Şiîliğin daha mutedil yorumuna bağlı bir anlayışı tedricen ve uzun süreçler dahilinde de olsa yerleştireceklerdi. Öte yandan Şah İsmail'in düşünceleriyle kendilerini özdeşleştiren Anadolu'daki konar-göçer ve yerleşik Türkmen grupları İran'da kalan yoldaşlarının aksine içlerine kapanarak kendilerine has inançlarını koruyacaklardı.

Sultan Selim, Şah İsmail'in merkezi Tebriz'e girerek Osmanlı gücünü rakiplerine çok açık şekilde göstermiş gibi görünüyordu. Merkezden bu kadar

uzak ve “harekât alanı” itibarıyla da büyük dezavantajı olan bir yerde durmayı ve kalıcı olmayı gerçekçi bir düşünüşle tercih etmeyecekti. Nitekim bunun ne kadar ileri görüşlü bir düşünce olduğu, oğlu Sultan Süleyman’ın üç büyük İran seferiyle de sübut bulacaktı. Kışı geçirmek için Tebriz’de durmayarak Amasya’ya dönen Sultan Selim, elde ettiği konumu jeopolitik olarak korumak için Doğu Anadolu’daki Safevî varlığını geriye püskürtme yolunu tercih ederken zihninden Şah İsmail ile olan hesaplaşmayı henüz tam olarak çıkarmamıştı. Amasya’da beklemekte olması bu anlamda karşı taraf için korkutucu ve gözdağı verici olmuştu. Burada iken Sultan Selim yine stratejik anlayışını göstererek öncelikle sınır hatlarını Safevîler aleyhine genişletmeye ve arada askeri bölgeler oluşturmaya çalıştı. Bölgeyi çok iyi tanıdığını düşündüğü, babası zamanında Osmanlı hizmetine giren ancak muğber vaziyette bir köşesine çekilmiş olan önemli bir bürokrat, âlim ve tarihçi İdris-i Bitlisî’yi devreye soktu⁷. İdris-i Bitlisî, Safevîler’e karşı mahalli Kürt beylerini yanına çekti. Önemli bir Osmanlı idarecisi olan Bıyıklı Mehmed Bey de bölgedeki askeri faaliyetleriyle öne çıktı⁸. Âmid/Kara Hamid’i (bugünkü Diyarbakır Kalesi) ele geçirdi. Fakat Safevîler’in bölgedeki emiri Karahan kuvvetlerini toplayarak Osmanlılara karşı yıpratıcı bir mücadeleye girişti. Sultan Selim, İstanbul’da ve daha sonra gittiği Edirne’de “şark canibinden” gelen haberlere kulak kabartırken bir taraftan da yeni bir doğu seferi için ciddi hazırlıklar yapıyor, ayrıca İstanbul’daki Tersaneyi genişleterek deniz harekâtı için uygun hale getirmeye çalışıyor, donanmayı yeni baştan düzenletiyordu.

Önemli bir tehlikeyi bertaraf etmiş olmakla birlikte, müritleri ve adamları arasında karizmatik şahsiyeti darbe almış olan Şah İsmail’in bütünüyle ortadan kaldırılması konusunu aklından asla çıkarmamıştı. Sultan Selim’in baştan beri stratejik anlamda hedefleri içinde Mısır ve Suriye’ye hâkim olan Mukaddes Yerlerin hamiliğini üstlenen Memlük Sultanlığının olup olmadığı konusu müphemdir.

Onun böyle bir tahayyülü olması tabii ki beklenebilir, kendisinden önceki atalarının hedeflerinin de mutlaka farkındadır. Fakat askerî açıdan “harekât kabiliyet alanı” itibarıyla çok zor bir coğrafyada ilerlemenin daha büyük

7 Vural Genç, *Acemden Rum’a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bidlisi (1457-1520)*, Ankara 2019.

8 F.M. Emecen, “Yavuz Sultan Selim’in Doğu Anadolu Siyaseti ve İdris-i Bitlisî”, *Tarîhi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, ed. M. İnbaşı-M. Demirtaş, I, Ankara 2019, s. 145-149.

hazırlıklar gerektireceğini de biliyor olmalıdır. Lojistik destek temininde karşı karşıya kalınabilecek türlü olumsuzlukları çözmek ise o dönemin çetin şartları düşünüldüğünde büyük ve hummalı faaliyetlerle mümkün görünür. Fakat sefer arifesinde böylesine muazzam hazırlıkların yapıldığına dair kaynaklar hayli sessizdir. Bununla beraber ansızın gelişen hadiseler ve oluşan yeni fırsatlar, “olmayacak gibi görünen düşüncelerin” bazen tedricen gerçekleşmesini sağlayabilecek vasatı oluşturur. Nitekim Mısır seferi, Sultan Selim’in harekât safhalarına dikkat edildiğinde böylesine “spontane” gelişmelerin sonucu gibidir.

Mısır seferine çıkış sebebini Memlüklerin Hac yolunu gereği gibi muhafaza edememesi ve halkına yaptıkları zulme bağlayan Osmanlı tarihçileri, eserlerini her şey olup bittikten sonra kaleme aldıkları için Sultan Selim’in sefere çıkışının önceden planlandığı yolunda sonraki tarihçilere önemli bir dayanak oluşturmuş ve bu bilginin neredeyse tartışmasız şekilde yerleşmesine zemin hazırlamışlardır⁹. Bununla birlikte dönemin şahidi bazı Osmanlı tarihçileri, Mısır üzerine yürüyüşe geçilmesinin sebeplerini Sultan Selim’in Elbistan’a sınır boylarına gelişiyle ortaya çıkan siyasi gelişmelerin bir sonucu olarak tasvir ederler. Bu durumda Sultan Selim’in Edirne’den İstanbul’a gelip sefer bayraklarını açtığına hedefinin Mısır değil -sefere çıkılırken de açık şekilde belirtildiği üzere- Doğu Anadolu’da meydana gelen gelişmelere karşı bir önlem almak ve fırsat olursa da Şah İsmail meselesini tam olarak halletmek olduğu ileri sürülebilir. Her ne olursa olsun Suriye ve Mısır seferi Sultan Selim’in büyük stratejisinin, sevk ve komuta gücünün çok açık bir örneği olarak tarihteki yerini alacaktır¹⁰.

Bu konu üzerindeki tartışmalarda bugünden bakışlarla yapılan değerlendirmeler, Sultan Selim özelinde onun neredeyse hükümdarlığının başından beri Memlükleri hedeflediği noktasında toplanarak keşifler çağının bilinen gelişmeleri içinde bunun bilinçli bir tercih olduğunda son derece “müsterih” açıklamalar olarak dikkati çeker. Global hedefler olarak stratejik derinlikler

9 Bir örnek Tabib Ramazan’ın bu anlamdaki argümanlarıdır: *Er-Risâle El-Fethiyye Es-Süleymaniyye*, trc. N. Avcı, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Ankara 1989, s. 32-26.

10 Konuyla ilgili yeni bazı görüşler ve tartışmalar: F. M. Emecen, “The War that Opens the Door to the Middle East: Marj Dâbiq (1516), Reasons, Developments and Problems”, *1516: The Year That Changed the Middle East and the World*, ed. Abdulrahim Abu-Husayn, American University of Beirut Press, Beyrut 2021, s. 13-25.

kavramları içinde karşılaştırmalı bakışlarla ortaya çıkan manzara ile dönemde kaleme alınmış metinlerdeki sebepler silsilesi arasındaki uçurum, tarihçi için ciddi bir algılama problemi ortaya koyabilir. Galiba en doğrusu bu tartışma noktaları muvacehesinde dönemin atmosferini göz önüne alarak global anlamdaki gelişmelere bakmak olacaktır. Bu açılarından “spontane” yahut ansızın ortaya çıkan hadisâtı, doğasında olan naiflik sebebiyle görmeme veya “kaale” hiç almama ve daima olup bitenlere büyük anlamlar yükleme gibi zamanımızın bir ölçüde “moda” fikriyatının esiri olarak açıklama çabaları, heyecan verici olsa da ne yazık ki özünden kopuk “sentetik” bir mahiyet taşımaktan öte gitmez.

Dönemin kitabi kaynakları, seferin ruznameleri ve resmi yazışmalardaki istihbarat raporları, Diyarbekir bölgesindeki gelişmeleri öne çıkarıp Şah İsmail’in sınırlara inişiyile oluşan siyasi ortam içinde, başlangıçta ikinci bir Safevî seferini öngörür. Selim’in harekete geçmesi üzerine sınırlarında çıkan çatışmalardan endişe duyan Memlûk Sultanı Kansav Gavri’nin ordusunu toplayarak Suriye’ye yönelmesi ve Osmanlı birliklerine sınırlarından geçiş izni vermemesi, Sultan Selim’in önüne yeni fırsatlar çıkardığı gibi atalarının (Yıldırım Bayezid, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid) Memlûklerle olan hesaplaşmalarını hatırlatarak yeni büyük hedeflere yöneleceği bir açılım sağlamakta gecikmeyecektir. Sultan Selim yeni bir doğu seferi için Edirne’den İstanbul’a geldiğinde topladığı divanda Memlûkleri değil Diyarbekir bölgesindeki Karahan’ın faaliyetlerini gündeme almış ve vezirleriyle bu konuyu enine boyuna tartışmıştı. Sinan Paşa’yı önden Diyarbekir’e gönderirken kendisi de Memlûk sultanından aldığı mektuptaki endişeleri gidermek için iki elçi görevlendirmişti. Elçiler vasıtası ile amacının sadece dinden çıkmış olanları cezalandırmak olduğunu bildirip dostluktan söz ediyor ve tüccarlara koyduğu yasağın sebeplerini açıklıyor, bunun Memlûk tâcirlerini hedef almadığını söylüyordu.¹¹ Ardından Sinan Paşa’nın hareketinden beş hafta sonra Memlûk sultanının Kahire’den ayrıldığı haberini alarak İstanbul’dan yola çıkmıştı. Haber getiren bir casusun Memlûk sultanının Halep’e geldiği, yanında adeta bir tehdit unsuru gibi ortaya süreceği Osmanlı şehzadesi Kasım Çelebi’nin bulunduğu, Osmanlı askerlerini topraklarından geçirmemek niyetinde olduğu öğrenilmişti. Memlûk sultanı her iki hükümdarın arasını bulmak için bu tedbiri aldığı ileri sürerken

11 Mustafa Çelebi Celâlîzâde, *Selîmnâme* (nşr. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar), Ankara 1990, s. 179-183.

Sultan Selim bunu bir düşmanlık olarak niteledi ve Şah İsmail ile birlikte hareket ettiği, dolayısıyla Peygamberin şeriatını kaldırmak isteyenlere yardımcı olduğundan onlara benzediği suçlamasında bulundu; bu yolda fetva dahi aldı. Fetvada söz konusu argümanlar kullanılarak Memlûk sultanının dinden sapmış birine yardım etmek suretiyle onunla aynı konuma düştüğü vurgulanıyordu.¹² 24 Ağustos 1516'daki Mercidabık savaşında kazanılan kolay zafer, her şeyin başlangıcını oluşturmakta gecikmedi.

Kaynaklardan anlaşıldığına göre bu noktada yeni planlar devreye girdi, esaslı şekilde artık tahayyül dünyasından gerçeklere doğru yeni bir yolculuk başlayacaktı. Öncelikle karar vermesi gereken husus hakimiyetini ve harekât alanını ne kadar genişletebileceğiydi. Muhtemelen bunu her uzak görüşlü başkumandan gibi dikkatle hesapladı, yakın danışmanlarının fikrini aldı. Önce Şam'a gidip orada beklemek, durumu gözden geçirmek istiyordu. Böylece donanma ile buluşup takviye almak kolay olacaktı. Bu arada timarlı süvarilerin çoğunu Şah İsmail'den gelebilecek bir tehlike karşısında Diyarbakır'da bırakmıştı. Osmanlı ordusunun bütün mevcudu 20.000 dolaylarında kalmıştı. Bizzat Halep'ten hareket ettiğinde yanında 12.000 kişilik bir kapıkulu gücü vardı. Şam'da iken yaptığı divan toplantılarında bundan sonraki harekât planlamalarını belirlemeye çalıştı. Bir taraftan doğu sınırlarındaki durumu vezirleriyle tartışıyor, diğer taraftan Mısır'da Memlûkler'in vaziyeti hakkında bilgi toplatıyordu. Artık kesinlikle Mısır'a yönelme konusu gündemindeydi, planlar ve ileri vadedeki tasavvurlar bu andan itibaren devreye girdi, konuşuldu ve tartışıldı, harekât alanı zorluklarıyla baş etme çareleri bulundu.

Kahire önlerinde yapılan Ridaniye meydan savaşında Memlûklerin hiçbir kazanma şansı yoktu, umutsuzca yapılan direniş kısa sürede kırıldı (22 Ocak 1517).¹³ Fakat Memlûkler ısrarla mücadeleyi sürdürme azmini muhafaza ediyorlardı, son direniş Kahire'de gerçekleşti, kanlı sokak çarpışmalarıyla da Sultan Selim şehre hâkim olduğu gibi muhalif Memlûk beylerinin bazılarını kendi yanına çekti, bazılarını da ortadan kaldırtarak Osmanlı idaresini tam anlamıyla perçinlemiş oldu. Artık bütün Memlûk sultanlığı toprakları Osmanlı sınırlarına alınmıştı ve nihayet farklı açıklamalarla ortaya çıkan manzara, global anlamda yeni bir yapılanma ve hedef-

12 Celâlîzâde, *age.*, s.185.

13 F. Emecen, "Ridaniye Savaşı", *DİA*, XXXV, s. 87-88; a.mlf, *Yavuz Sultan Selim*, s. 266-278.

ler silsilesini gündeme getirecek vasatı oluşturmaya müsaitti. Belki bundan sonra Osmanlıların uzak denizlere (Kızıldeniz, Basra, Hind ve ötesi) ve Kuzey Afrika ile Mısır eksenli Nil boylarına doğru siyasi gücünü yayma şansı yakalamış olduğundan söz edilebilir. Üstelik Sultan Selim torunlarına miras bırakacağı bir yeni unvanı da elde etmişti: Bu unvan Osmanlı hükümdarlarının iktidarın niteliğini, aldıkları ilahi hükümlerlik gücünü ifade etmek için öteden beri sıklıkla kullandıkları “hilafet” değil “Hâdimü'l-Haremeyn” sıfatıydı. Sultan Selim bizzat ziyaret ettiği Kudüs de dahil İslam'ın en mukaddes yerlerinin koruyucusuydu ve bu misyonu kendisi kısa bir süre sonra vefatı sebebiyle tam olarak ikame edemese bile kendisinden sonraki ahfadına bırakacak, yeni bir Osmanlı hilafetinin de doğuşuna zemin hazırlayacaktı¹⁴.

Kısaca anlaşıldığı kadarıyla Sultan Selim cihangir bir hükümdar olarak cihan fatihlerine verilen unvan olan “sahib-kıran” olarak anılmayı da benimsemişti¹⁵. Belirtildiği üzere onun tıpkı Memlük sultanları gibi mukaddes yerlerin koruyucusu ve hizmetkârı olmayı daha üstün tuttuğuna dair kuvvetli işaretler vardır. Hatta kendisini mukaddes yerlerin “hâkimi” değil, ancak “hâdimi” olarak gördüğünü dahi ifade ettiği rivayet edilir.

Büyük bir cihangir olarak tanımlanan Sultan Selim'in sekiz yıllık saltanatı Osmanlı âlimi ve tarihçisi İbn Kemal'in dediği gibi “ikinci güneşi gibi kısa” sürmüştü, ama “gölgesi uzun” olmuştu. Dönemin penceresinden baktığımızda onun oğlu Sultan Süleyman'a doğuda önemli meseleleri halledilmiş, yeni bir misyon kazandırılmış, hepsinden önemlisi uzak denizlere açılma yolunda coğrafi bir avantaj yakalamış büyük bir imparatorluk bıraktığı kesinlikle söylenebilir. Öte yandan ömrü boyunca ilk plana aldığı meselenin Safevî tehdidini önleme gayesi olduğuna şüphe bulunmaz. Hele Memlük sultanlığına son verilmiş ile İslam dünyasının tek bir bayrak altında toplanma projesinin zihninde açık şekilde tebellür ettiğini düşünmemek için bir sebep yoktur.

14 Bu hususta geniş bilgi için bk. F.M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, s. 13-88.

15 F.M. Emecen, “Cihangirliğin Yeniden İnşası: Sahib-Kıran Sultan Selim”, *Yavuz Sultan Selim ve Bursa*, ed. N. A. Günay, Bursa 2018, s. 26-34.

Bu dönemine ait sonuçların dışında global anlamda döneme bugünden bakıldığında, Sultan Selim'in İslam dünyası üzerinde bütüleştirici bir lider sıfatını haiz olduğu görülebilir. Yeni dünyaların ve deniz aşırı hedeflerin artık Osmanlı cihanşümül hakimiyet telakkisi içinde yerini aldığı dönem dahi onunla başlatılabilir. Batı'da coğrafi keşifler çağı kavramı içinde Osmanlıların Ortadoğu'ya hâkim olmaları, Kızıldeniz ve Basra körfezleri vasıtasıyla, batılı muhayyilelerin uzun süre tasavvurlarında yer alan zengin Hindistan'a ulaşma yolunda pek dillendirilmeyen büyük etkilerin başlangıcını oluşturmuştur denilebilir. O kadar ki Mısır coğrafyası ve hinterlandının ele geçirilişi, kadim dünyanın milletlerarası yol şebekesi üzerindeki kontrolün Osmanlılara geçmesini temin etmiştir. Bunun zamanımızın global dünya tarihi algısı içinde değerlendirilmesi, giriş kısmında belirttiğimiz üzere tabii ki aşırıya kaçmamak kaydıyla alışılmış bilgilere yeni açılımlar kazandırabilir. Sekiz yıllık kısa saltanatının dünyayı adeta değiştiren yıllara rastladığı, bunda da aslında arka planda değil öncü bir rol oynadığı konusunda bazı iddialı görüşler ortaya atılmış, buna karşı tenkitler ise bu genel manzaranın mahiyetini tam olarak belirlemekten çok polemik haline dönüşerek bir ölçüde onun "şahsiyetine" endekslenmiş görünür¹⁶. Halbuki hem şahsi dünyası hem de gerçekleştirilen büyük fetihlerin gerçek mahiyetini birbirine karıştırmadan ele almak şüphe yok ki meselelere daha sağlam bir pencere açar.

16 Global tarih akımı ile ilgili yakın zamanda ilginç bir tartışma Yavuz Sultan Selim üzerinden yürümektedir (A. Mikhael'in *God's Shadow: Sultan Selim, His Ottoman Empire, and the Making of Modern World*, Liveright 2020; buna karşı çıkışlar: C. Kafadar-C. Fleischer- S. Subrahmanyam, "How to Write Fake Global History" <https://oajournals.fupress.net/index.php/cromohs/debate> 2020; a.mf.ler, "Romancing American Selim", *K24 Bağımsız İnternet Gazetesi*, 9 Ekim 2020. Bu tenkitlere karşı görüşler: E. Khayyat-Ariel Salzman, "On the Perils of Thinking Globally while Writing Ottoman History", *b20: On Online Journal*, 1 October 2020). Bunun sağlam kaynaklar temelli hareket noktaları hayli zayıf olsa da kadim dünyanın Akdeniz ve oradan Hind Okyanusuna açılan yönelimleri itibarıyla Sultan Selim dönemi Osmanlı Tarihi ekseninde anlamlar ihtiva edeceği gözden kaçırılmamalıdır. Bunu doğrudan Sultan Selim'in şahsi hasletleri üzerinden yürütmek ise doğru bir yol sağlamayabilir. Yani mevzuu Sultan Selim'e dayalı "sosyal hesaplama" alanı haline getirmemek lazımdır. Tartışılan noktalar itibarıyla Selim'in şahsi dünyası dışında oluşan yeni durumun esas alınması galiba daha uygun olacaktır.

Global yaklaşımların modern bir kavram dahilinde bugün konuşulduğu ve bunu tarihe yaslama gayretlerinin mevcut olduğu malumdur. Anakronik de olsa o dönemin dünyasındaki tarihi gelişmelere bakıldığında odak noktasının Avrupa-Ortadoğu ve Asya'nın batısı olarak algılandığı bir ana manzara söz konusudur ve bu da ne demek istendiğini vuzuha kavuşur. XV ve XVI. asrın büyük imparatorlukları denildiğinde o dönemin dünyasındaki siyasi görünüş açık bir fikir verir. Batı tarihi eksenli tarihçiliğin zihinlere nakşettiği ele alış tarzına karşılık acaba Osmanlı eksenli bir bakışa odaklanması halinde nasıl bir durumun ortaya çıkacağı suali, tarihçiler açısından hayli verimli bir tartışma ortamı açacağına benzer. Bunun ana merkezine Sultan Selim'in fütühatını koymak yanlış olmaz. Sultan Selim'in zihin dünyasında ise bu anlamda "global" fikirler dolaşmış dolaşmadığı noktası karanlıktır. Onun vizyon sahibi büyük bir asker olarak Mısır ve hinterlandındaki dünyanın ticari açıdan önemini bilmemesinin imkânı yoktur. Aldığı ticari tedbirler, ambargolar vs. bu hususta yeterince belirleyicidir. Bununla beraber bugünden bakışla ona atfedilen büyük emellerin tarihi zemini ise çok sağlam görünmez. Yani onun niyetleri ile sonraki gelişmeler sonucu oluşan yeni dünya arasında kavi bağlar kurma gayretleri temkinli yaklaşımlara muhtaçtır.

Netice itibarıyla yazının başlığında sorduğumuz sorunun cevabını ise bütün bu açıklamaların ışığında okuyucuların ferasetine bırakmak galiba en doğrusu olacaktır.

Kaynaklar

II. Bayezid Dönemi Ahkam Defterleri, haz. F. M. Emecen-İ. Şahin, TTK Yayınları, Ankara 2021.

Tabib Ramazan, *Er-Risâle El-Fethiyye Es-Süleymaniyye*, trc. N. Avcı, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Ankara 1989.

Mustafa Çelebi Celâlzâde, *Selimnâme*, neşr. Ahmet Uğur- Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Emecen, F. M., *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul 20216 (Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı).

Emecen, F. M., *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet*, Kapı Yayınları, İstanbul 2021.

Emecen, F. M., “İhtilalci Bir Mehdilik Hareketi mi? Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar”, *Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocak’a Armağan*, haz. M. Öz-F. Yeşil, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Emecen, F. M., “Cihangirliğin Yeniden İnşası: Sahib-Kıran Sultan Selim”, *Yavuz Sultan Selim ve Bursa*, ed. N. A. Günay, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018.

Emecen, F. M., “Yavuz Sultan Selim’in Doğu Anadolu Siyaseti ve İdris-i Bitlisi”, *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, ed. M. İnbaşı-M. Demirtaş, I, Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, Ankara 2019.

Emecen, F. M., “The War that Opens the Door to the Middle East: Marj Dâbiq (1516), Reasons, Developments and Problems”, *1516: The Year That Changed the Middle East and the World*, ed. Abdulrahim Abu-Husayn, American University of Beirut Press, Beyrut 2021.

Emecen, F. M., “Korkud”, *DİA*, C XXVI.

Emecen, F. M., “Ridaniye Savaşı”, *DİA*, C XXXV.

Genç, Vural, *Acem’den Rum’a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bidlisi (1457-1520)*, TTK Yayınları, Ankara 2019.

Mikhael, A., *God’s Shadow: Sultan Selim, His Ottoman Empire, and the Making of Modern World*, WW Norton& Co, Liveright 2020.

Kafadar, C - Fleischer, C-Subrahmanyam, S. “How to Write Fake Global History” <https://oajournals.fupress.net/index.php/cromohs/debate> 2020.

Kafadar, C.- Fleischer C.- Subrahmanyam, S. “Romancing American Selim”, *K24 Bağımsız İnternet Gazetesi*, 9 Ekim 2020.

Khayat, E - Salzman, Ariel, “On the Perils of Thinking Globally while Writing Ottoman History”, *b20: On Online Journal*, 1 October 2020.